

SZKEPSZIS – A LEGNAGYOBB IGAZSÁG (BIZONYTALANSÁG A GONDOLKODÁSBAN)

KISS ENDRE

A szkepticizmus fogalmának szigorú használata igen nehéz feladat. Alig van olyan filozófiai kategória, amelynek használatában egy fogalom szemantikájának egymástól függetlenül kialakult és eltérő használatú változatai oly nagy számban lennének elterjedtek, mint éppen a szkepticizmus esetében. Hogy csak a három legfontosabb változatot említsük: állandóan beleértjük e fogalomba az antik és középkori szkepszis jelentését, itt az is problémát jelent, hogy éppen az antik- és középkori filozófia szisztematikus megjelenése nagyon is különbözött a modern filozófiáétól. Egy második szinten a művelt köznyelvben alig van olyan fogalom, amelyet annyi eltérő értelemben lehetne használni, mint éppen a szkepszt vagy a szkepticizmust. Ennek elsődleges oka, hogy a kételkedés *viszonyfogalom* is, s a mindenkori szövegösszefüggés megbízhatóan gondoskodik is az egyes jelentések egyértelműségéről. Ebből kiindulva azonban az a nehézség is fellép, hogy ezekben a szövegösszefüggésben a szkepticizmus a maga művelt, majdhogynem már eleve filozófiai, teoretikus értelemben jelenik meg, azaz már köznyelvi használatban úgy szerepel, mintha eredendően valódi filozófiai szövegösszefüggésről lenne szó.

Ilyen okok miatt előre kell bocsátanunk a modern filozófiának megfelelő szkepszis legfontosabb meghatározását, hiszen az eddig felsorolt jelentésváltozatokon kívül még az az eset is gyakori napjaink filozófiájában, hogy immár egy konkrét filozófiai szövegösszefüggésen belül lép fel többféle szkepszis-fogalom egymás mellett.

Megkülönböztetünk filozófiai szempontból igazi, *holisztikus* szkepszt, s elválasztjuk azt a *részleges* funkciójában fellépő, többnyire *helyettesítő* funkciójú szkepsztől. Az elválasztás alapja az, hogy a holisztikus, definíciójának megfelelő szkepszis, mint filozófiai pozíció végeredmény, olyan végeredmény, amely végigjárta az adott probléma megismeréséhez vezető legitim utat és mégsem tudott pozitív eredményekhez jutni. Az igazsághoz vezető utat láthatóan dokumentálni tudja. A *holisztikus szkepszis önálló jelenség*. A filozófia egy-egy alapvető, esetleg döntő kérdését érinti. Önálló jelenség, genuin és kikezdetetlen módszeres megismerés vezet. Nem önkényes, mindig egzaktan követhető. *Végeredmény*, végső *eredő*, strukturált *összegezés*. Mint valóságos végeredménynek, mindenkor fel kell tudni mutatnia a hozzá vezető teljes utat,

ami maga sem önkényes, hiszen ennek a hozzá vezető útnak láttatnia kell, hogy a gondolamenet minden az alapkérdésre vonatkozó ellen és mellette szóló érvet feldolgozott. A holisztikus szkepszis nem problémafelvetés, nem vélemény, nem megismerési érdekelttség, nem értékelés, hanem szükségszerű végeredmény.

Ezzel az igazi, holisztikus kétellyel az olyan *részleges*, funkciójában *helyettesítő* kétely áll szemben, amelyben ugyancsak megvan a kételkedés eleme, filozófiai alakot is ölthet, mégis részleges marad, mert nem elégti ki a holisztikus kétely felsorolt követelményeit. Nem képes felmutatni az aktuális probléma megismerésében explicitté tett teljes megismerési utat.

A *részleges*, funkciójában gyakran *helyettesítő* jellegű kétely valóságos szkepszisnek akar látszani. Rendelkezhet is a szkepszis némely elemével. A legtöbb részleges szkepszis eredetileg valamilyen *stratégiát* követ. Mindig más, de mindig igen eltérő céljai, érdekei fűződnek egy ilyen típusú szkepszis kialakításához. Közelebbi korszakunkban a filozófáló köztudat specifikusan jelenkori világnézeti küzdelmeinek vezető eszméi azok, amelyek a legtöbbször nyúlnak a helyettesítő szkepszis fegyveréhez. Az ilyen filozófiai szkepszis könnyen áttanszformálható a társadalmi *ignorancia* gyakorlati magatartásává is, miközben a *szkepticisztikus ignorancia* igen előnyös társadalmi pozícióval is járhat., hatalmas szociológiai, sőt, politikai következményeknek nyit utat.

Az akár az ignoranciába is átvezethető részleges szkepszis ugyanis tiszteletreméltó társadalmi álláspont. Az *ignorancia* felment a kiélezett, vagy egyenesen antagonisztikus harcokban való állásfoglalás alól. Hivatalosan és előre kiszámíthatóan leszünk tehát felmentve a nyilvános állásfoglalás alól. Olyan történelmi korszakokban, amelyekre a tolerancia burka alatt késélre menő ideológiai harcok jellemzőek, igen előnyös ez a pozíció. A legkevésbé sem meglepő, hogy ugyanennek a korszaknak a filozófiája számos, egymástól eltérő összefoglaló gondolatrendszeren belül egyaránt erőteljes szkeptikus vonásokat mutat. Bőségesen láttunk példákat a reflexió nélkül, azaz öntudatlanul kialakuló részleges szkepszisre is, amelyben talán még stratégiai cél sem fogalmazódik meg.

A holisztikus és a részleges szkepszis között strukturálisan mindig feszültség támadhat etikai probléma, ez lenne a *szkepszis erkölcs*, azaz kinek van joga a szkepszisre. A részleges szkepszis könnyű átmenete *ignoranciába* (az *ignoranciához* vezető egyes állomásokon keresztül) természetesen nem delegitimál minden részleges szkepszist, a részleges szkepszis nem szitokszó, a részleges szkepszis fellépésekor a felelősség az olvasón és a filozófiai értékeléseken nyugszik, hogy a részleges szkepszist holisztikus szkepszisként értékeli-e. Éppen stratégiai okokból használhatjuk a *behelyettesítő* jelzőt, hiszen a

szkepszis olyan filozófiát jelenít meg, amelyet „nem tud”, vagy „nem akar” leásni saját problematikájának legmélyebb gyökereihez. Ha gondosan tanulmányozzuk az egyes koncepciókat, megdöbbenhetünk a „nem-akaras” nagy számán is. Egy másik jellemző példa, ami sok elismerést hoz a részleges szkepszisnek, hogy olyan kérdésekben kételkedik, amelyek valamilyen szempontból kívül esnek a lehetséges tapasztalaton, amelyekben, mivel megismerni sem lehet őket, kételkedni is elég komikus. Mindehhez természetesen a mindennapi tudatnak joga van. A mindennapi tudat természetesen kételkedhet abban, hogy az emberiség boldog lehet-e egyszer, ez azonban nem lehet a filozófiai szkepszis problémája, nem azért, mert nem lehet érdekfeszítő érveket felhozni mindkét irányban, de azért, mert kívül van a lehetséges tapasztalaton. Az elmúlt fél évszázadban sok eltérő irányból terjed a szkepszisnek egy olyan kifejezett *kierőszakolása*, helyenként kifejezett *manipulációja* is, ami a behelyettesítő részleges szkepszist (egy konkrét témakörben) immár az előjel nélküli, *általános konformizmus* jegyében fogadtatja el („ugye te is kételkedsz a benzines autók használhatóságában?”). Itt tehát álláspontját a behelyettesítő egyszerűen az illető számára előnyös konformizmus magatartásának elfoglalásában ajánlja. A konformizmus és az ignorancia közelsége a behelyettesítő szkepszis ajánlásaihoz önmagában is figyelmeztető.

Mondottuk, a „behelyettesítő”, illetve „részleges” szkepszis önmagában *nem problematikus*. Nem tekintjük ezeket a jelenségeket önmagukban negatívnak. Számunkra a másik oldal, *a valódi filozófiai szkepszis pozitív kritériumainak figyelemmel kísérése a fontos*. A holisztikus szkepszis szigorú kritériumainak segítségével próbálunk gátat szabni a behelyettesítő szkepszis kaotikus burjánzásának. *A holisztikus szkepszisnek szükségszerűnek és kikerülhetetlennek kell lennie*. Mintha elfelejtették volna, hogy az igazi, holisztikus szkepszis legnagyobb képviselői kétségbeesettek voltak, tragikusnak érezték a szkepszist, bizonyosságra vágytak, s nem ritkán még az ördögnek is eladták lelkiüket, hogy megszabaduljanak a holisztikus szkepszis kételyeinek sivatagából. Semmiképpen sem voltak derűsek, jól tápláltak vagy jó módúak.

Az igazi, azaz ideáltipikus szkepszis makulátlanul hiánytalan gondolatmenet szükségszerű végeredménye. Ennek a holisztikus szkepszisnek, mint végeredménynek, nem lehetnek részleges okai. Nem felelhet meg részleges érdekeknek, s kizárt dolog az is, hogy mögötte valamiféle privát stratégia húzódjon meg. Amennyiben ugyanis végrehajtjuk az igazi szkepszishez vezető út elengedhetetlen lépéseit, a részleges érdekek és stratégiák önmaguktól eliminálódnak. *A szkepszis két alaptípusa között az elvek szintjén nincs átjárás*.

Nemcsak kulturálisan és történetileg, de szisztematikusan is meghatározó, hogy a holisztikus szkepszis középkori, majd újkori ideáltípusa a *vallás* térfelén alakul ki. Ennek mélyebb s egyben genealogikus oka az, hogy a valóban

a civilizáció egészére kisugárzó mentális szkepszis eredetileg majdhogynem kizárólagosan az Isten létezése körül kibontakozó, azaz a vallás alapjaival foglalkozó viták médiumában bontakozhatott ki. A középkori kételkedés fogalma hosszú időig nem szorul semmiféle további jelzőre vagy kiegészítésre. Maga a kételkedés önmagában az Isten létével kapcsolatos problematikát jelentette. Őszintén sajnálhatjuk, hogy az ezzel kapcsolatos pozitív állítások és az azokkal szemben álló szkeptikus kijelentések közel egy évezredet kitevő gazdagsága a maga cizellált pompájában immár nem része tudatunknak. Ez az ezeréves vita tudná a legegzeztabban igazolni azoknak a kritériumoknak a valóságos érvényességét, amelyeket az imént, mint a holisztikus szkepszis megkerülhetetlen kritériumait mutattuk be. Ha valahol, ebben az évezredes vitában valóban pozitív és negatív érvek és bizonyítékok ezreit ütköztették össze. *Pascal* például „igazi” holisztikus szkeptikus volt, a fogalom eredeti értelmében volt az, szkepszise egyáltalán nem valamiféle véleménye kifejezése volt. Számára a szkeptikus álláspont *szükségyszerű* végeredmény volt, amelyet saját reflexióival egészíthetett ki. A tudománytörténet furcsa tréfát játszik velünk. Ma éppen azokra a szkolasztikus vitákra tekintünk idegenkedve, ha éppen nem ironikusan, amelyek a maguk korában a holisztikus szkepszis progresszív kialakulásának *szükségyszerű* állomásai voltak.

A sajátosan az európai filozófiai kultúra középpontjában álló kétely-elképzelés tehát a filozófiai kultúrának a vallással való sok évszázados küzdelemből alakult ki. Ez igazi összefüggés, hiszen ebben a hosszú küzdelemben *vált el egymástól a szkepszis univerzális (holisztikus), illetve részleges (helyettesítő) fogalma*. Ez a kérdés *meg is követelte*, hogy a megoldásra irányuló hipotézisek teljes közvetítési láncát mindenki valóban végig is járja. S ha még a teljes közvetítési lánc végigjárása után sem leptünk volna bizonyosságra, *szükségyszerűen* válunk a szkepszis képviselőjévé. *Pascal* fennmaradó filozófiai munkásságának jó részét immár arra problémára teszi fel, hogy miként élje meg ennek a szkepszisnek a dilemmáit. Az univerzális (holisztikus) szkepszis természetesen létezik a valláshoz fűződő kapcsolattól függetlenül is. A részleges, vagyis nem-univerzális, szkepszis ugyancsak számos eltérő változatban ismeretes.

Az univerzális szkepszis kiindulópontja után azon szkepszis-fajták tipológiájának kell következnie, amelyek önmagukat univerzálisnak tarthatják, esetleges instrumentalizációk útján akár még a társadalmi lét küzdelmeiben aktuálisan generalizálандó kvázi-univerzális szkepszisnek is. De mivel nem tudják felmutatni a fundamentális problémák megismerésében megtett út teljes közvetítési láncát, azokat a *részlegesség* alap-attribútumának fenntartása mellett *helyettesítő* szkepszisnek kell neveznünk. Ez a szkepszis nem *ás le* a probléma mélyéig. A maga „részleges”-ségében, konkrét „helyettesítő”

használatában nem szerzi meg az egyértelmű jogot, azaz a legitimitációt a „szükségyszerű” szkepszis attitűdjének gyakorlására. *Ebben az attitűdben rajzolódik ki tiszta formában a helyettesítés mozzanata.* Úgy tűnik, mintha lehetne ezekig a fundamentumokig (úgy tűnik, mintha univerzális szkepszis lenne), talán még ezt a látszatot is akarja keltetni, mégis nyilvánvaló, hogy nem tette meg ezt az utat.

A részlegesnek, vagy helyettesítőnek nevezett szkepszis számos eltérő típust foglalhat magába, ezek tipológiájának felvázolása ezért elkerülhetetlen. Ezen a ponton az utolsó évtizedek gondolkodásának egy olyan meghatározó vonására kell emlékeztetnünk, amelynek igen szoros köze van a szkepszis sajátosan a mi napjainkra jellemző sikertörténetéhez.

A legendás 1960-as évektől a köznyelv, különösen pedig az értelmiségi köznyelv intellektuális szintje, fogalmi színessége erősen megemelkedett. Megszabadult a nyers ideológiák fogalmiságától, szinte feltöltődött *teoretikus* fogalmakkal, amelyek összegezték az olvasó számára az új folyamatok lényegét, a történelem új trendjeit vagy egyszerűen csak a társadalomnak a jövőre vonatkozó reményeit. Általános kijelentések váltak uralkodóvá, amelyek sajátos kettős arculattal rendelkeztek. *Teoretikus jellegű kijelentéseknek tűntek fel, de teoretikus megjelenésük ellenére sem rendelkeztek teoretikus megalapozással.*

A mindennapi tudat akkor üdvözölte ezt a világot érdekesebbé és színe-sebbé tevő fordulatot. A közönség nem követelte meg a bizonyítási folyamat teljességét, s a *tudatiparról, az elidegenedésről* vagy az *esélyegyenlőtlenségről* megalkotott teoretikus jellegű kijelentéseket elfogadta valódi teóriának.

A társadalmi diszkusszióba behulló elméleti kategóriák olyan teoretikus teret teremtettek, amelyben a teoretikus fogalmaknak kijáró kontroll-vizsgálatok követelménye tökéletesen elesett. Ez a fejlődés erodálta az amúgy minden elméleti fogalomnak kijáró kötelező kételkedés magatartását. Részben *pozitívan* tette ezt, hiszen egy „hiteles” médium egyik fundamentális meghatározása éppen az, hogy minden további nélkül hisznek neki. De a *negatív* megközelítés is helyénvaló lehet, *a tömegkommunikáció világa ugyanis nem a tudományos értekezések birodalma.* A tömegkommunikáció vonzó médiumán át az elméleti és kvázi-elméleti fogalmak hihetetlen sebességgel nyomultak be a társadalmi kommunikációba. Az eredmény az lett, hogy az elméleti fogalmakat éppúgy „utána mondták” a tömegkommunikációnak, mint korábban az ideológiai, s még korábban a politikai fogalmakat.

Ezek a teoretikus tartalmú (valójában teoretikusan nem minősített) megállapítások, megtámogatva a hatékony médiumok szakadatlan lendületével és energiáival, hatásos igazságokként hódítottak a tájékozottabb társadalom soraiban. Uralkodó és végső elméleti eredményként éltük meg például a

totalitarizmus-elméletet, a nagy elbeszélések végének tételét, a történelem vége tézisé, a nagy társadalmat, a „búcsú az elvektől” tételt, a civilizációk harcát, vagy a minden lehetséges tételét, miközben ezek a kijelentések úgy töltötték be a társadalom tapasztalatainak orientáló funkcióját, hogy közben nem voltak (esetleg nem is lehettek) szigorú értelemben bebizonyítva.

A *szkepszis* problémája e folyamat sodrában két vetületben is megjelenik. Az egyik a bizonyosság és kételkedés kontrasztjának folyamatos erodálódása. Miközben ugyanis széles rétegek tudata mozdul el e tételek elfogadásának irányába (nem is mindig alaptalanul), a tételek igazságát nem a szisztematika mérlegén kívánják ellenőrizni. A tömegkommunikáció vonzó, s már régóta szórakoztató hullámain terjedő attraktív teoretikus tételeket közvetlenül, néha egyenesen szubjektíven ítélik meg (tetszik, egyetértek, szimpatikus vagy nem). A valódi ellenőrzést ráadásul egy teljesen más természetű, azaz „mediális” ellenőrzés váltotta fel, mégpedig a klasszikusan *médiafogyasztó* magatartás szempontjai szerint. Érvényben van még ez az igazság? Beszélnek még róla? Kik, hol és hányszor hivatkoztak rá? Mekkora a tetszési index?

A kétely transzformációja abban a formában is megjelenik, hogy a közvélemény *ettől kezdve* még a legfontosabb társadalmi orientációk esetében sem érzi szükségességét szisztematikus kritikának. Egy ilyen állapotban, mint sajátos szellemi éterben, a nem-fundamentális, az *érzületre alapozódó* igazságok és az ugyancsak az érzületre alapuló kétely általános magatartás is lehet. Ha azonban egyik közkeletű igazságot sem kell bizonyítani, elfogadni sem feltétlenül kell. Ha elfogadom, egyformán nem kell bizonyítani, miért fogadom el, de azt sem, hogy miért nem fogadom el.

A teoretikus jellegű, de az igazi teória igazolódási folyamatának alá nem vetett kijelentések uralma *átcsaphat és át is csap saját ellentétébe*. A kritériumokról nem tudó kételkedés (*önmagában is hatalmas önellentmondás*) uralkodó magatartássá válhat. *Ez az önmagát uralkodó magatartássá kikövetelő kételkedés teljesen új jelenség*. Nyilván nem lehet „igazi” kétely, mert nem szükségesszerű és nem kikerülhetetlen. Az uralkodó magatartássá lett kétely nem hogy nem megy el egy adott probléma kutatásában az összes lényeges érv és ellenérv feldolgozásáig, de el sem indul egy ilyen úton. Az uralkodó kételkedés mindenben evidenciának tartja önmagát, legfeljebb arra van gondja, hogy a körülötte folyó filozófiai elméletekből aktuálisan kiszűrje azokat az elemeket, amelyek már eleve eldöntött kételkedését új, relativista érvekkel képesek felfrissíteni. *Az érzületi- és véleményközpontú filozofálás leváltani látszik a valóságos filozófia megalapozást. Az, amit gondolunk, egyre távolabb kerül a valóság ellenőrzésétől. De minden bizonnyal cselekedni is ezeken az alapokon fogunk.*

A szükségyszerű kétely privilégiumának vizsgálatakor szem előtt kell tartanunk, hogy e valóságos és valóban legitim kétely helyzetének kiharcolása kizárólag *a lehetséges tapasztalat világán belül érvényes*. A kutatás egy-egy pillanatnyi állásának rögzülése, a kifogástalan módszerrel elvégzett kutatás határainak ténye és e határok elismerése egyáltalán nem csökkentik a szükségyszerű kétely kritériumának fontosságát. *Az, hogy a tudomány nem omnipotens, semmiféle kételyt nem tesz jogossá*. Mi több, a köztudattal ellentétben a tudomány ma sem omnipotens, jóllehet terjed az a nézet és terjesztik is. A tudománynak nem is lehet eredményesebben ártani, mint omnipotensnek tüntetni fel. Az ilyen alapvető összefüggéseket az előzőeken túl az is intenzíven elhomályosítja, hogy számos tudományban az új „tudományos” eredmény elérése jórészt a kutatás eszközrendszerének kapacitásától függ, tanulságos lenne emlékeztetni arra, hogy az orvosi technikában a legtöbb nagyteljesítményű eszközt már évtizedek óta középszintű munkaerők működtetik.

A szkepszis filozófiai megjelenéseinek nem csupán elméletileg tipologizálható és emiatt filozófiai magatartásnak is számító változatai léteznek, de találhatunk egyes történelmi korszakokhoz köthető szkepszis-változatokat is, amelyekben a szkepszis filozófiai eleme csak egyik összetevője annak az attitűdnek, amelyben a történeti és politikai elemek világosan felismerhető módon még kirajzolódnak. Elméleti nyelven kifejezve, az ilyen eseteket *elméletileg középszintű* szkeptikus elméleteknek nevezhetjük. Erre a szkepsziszre kiváló példa az a gondolati komplexum, amelynek filozófiáját Odo Marquard alapozza meg az „elvi igazságoktól való búcsú” jelszavával, de amely szkepszis történeti és szociológiai alapját Schelsky a *Szkeptikus generáció* című monográfiájában alapozza meg.

Ebben a keretben a szkepszis nem lehet már önálló és kizárólag csak a filozófia médiumában megjelenő gondolkodásmód, hiszen egy *történelmi korszak egy konkrét nemzedékéhez* van kötve. Marquard erre vonatkozó gondolatait a német filozófiai térben sokan a posztmodern gondolkörébe sorolták. És valóban, a posztmodern gondolkodással egyidejű, kortárs német gondolkodásban Marquard felelt meg a legjobban az akkor a posztmodernről kialakult képzeteknek. A posztmodern és a szkepszis viszonyának további sokirányú értelmezése előtt fel kell még hívni a figyelmet arra, hogy bármely közel álljon is egymáshoz ez a két gondolkodásmód, gyökeres különbséget jelent közöttük az, hogy a szkepszis a maga felismert korlátaival küzdve sem adja fel, legalábbis nem zárja ki a megismerés lehetőségét, amíg a posztmodern hallgatólagosan, de annál definitívebben ezt teszi. Nem véletlen, hogy a posztmodernhez közel álló Deleuze kísérletet tesz a szkepszis bizonyos

formáinak történeti értelmezésére is, amennyiben filozófiatörténeti összefüggésben „régí” és „új” típusú szkepszisről beszél.

A szociológus *Schelsky* szociológiai és történeti elemzése a második világháborút követően fellépő nemzedékeket vizsgálja, s mint *Marquard* maga is kiemeli, azokra összpontosít, akik 1945-ben éppen még gyermekkorukból léptek ki. Ők eszmeileg már elszakadtak az 1945 előtti világtól, de több szempontból szkepszissel kellett fogadniuk az 1945 utáni világ új gondolati termékeit is. *Schelsky* és őt követően *Marquard* nem írja le részletebben ezeket az irányzatokat, másrészt a későbbi szkeptikus nemzedéket egy új társadalmi magatartással jellemzi. Ez kreatív, egyszerre szociológiai, szociálpszichológiai és tudásszociológiai kategória, amelynek hatása szinte felbecsülhetetlen a politika alakulására is. E magatartás e korszak után is újra meg újra megismétlődik, amelynek nyomán azután az 1945 utáni világ politizálásának *alapvetően ideologikus természete* is láthatóvá válik. Ezt az új jelenséget *Marquard*, *Schelsky* nyomán, *utólagos engedetlenségnek*, esetleg *elkésett, pótlólagos ellenállásnak* nevezi.

A szkeptikus nemzedék két *eltérő szövegösszefüggésben* tevékenykedik. Az egyik maga a történeti helyzet, azaz az 1945 utáni kiindulás, amit a német irodalomtörténetírás o órának (Stunde Null) nevez, és ami miatt a szkepszis már eleve is több, mint indokolt lehet. Emellett azonban korántsem elhanyagolható szerepet játszik az *utólagos engedetlenség* jelensége sem. *Az utólagos engedetlenség egy egész társadalom magatartását meghatározó vonás.*

Az *utólagos engedetlenség* azokra a társadalmakra jellemző, amelyek egyszer már majdnem végérvényesen és teljesen elveszítették szabadságukat. Legtöbbször úgy, hogy egy-egy diktatórikus politikai rendszer foglyul ejtette őket, amellyel szemben az azt megelőző politikai harcok idején nem tudtak, nem akartak vagy nem mertek tevőleges engedetlenséget tanúsítani. Az elmulasztott ellenállásból származik tehát *Schelsky* kiváló kategóriája, amely a szóban forgó diktatúra vagy más elnyomás után, azaz a szó szerint vett felszabadulás után annál erősebben nyilvánul meg. Az *utólagos engedetlenség per definitionem* kompenzatórikus karakterű. *Éppen a kompenzáció ereje az, amelynek nagyságrendje nemzedékekre is rá tudja nyomni bélyegét.* Önálló életre kelhet, miközben az *utólagos engedetlenség* feltétel nélkülsége, feltétel nélküli hite saját igazságában könnyen be is szűkítheti az azt képviselő társadalom szemhatárát.

A *Schelsky-Marquard-féle szkeptikus nemzedék* két különmemű ellenfél ellen kénytelen harcolni. Szkepszise egyrészt a múltját veszített, értékeit veszített történelmi helyzetnek szól, ami a jelen. Másrészt már a jelennek, mint új korszaknak is, amennyiben az az *utólagos engedetlenség* jegyében fogalmazza meg önmagát. *Az utólagos engedetlenség képviselői számára a szkeptikus*

nemzedék nem eléggé haladó, nem eléggé elkötelezett. E csoport belső összetételét elsősorban az 1950-es évektől, de legkésőbb az 1960-as évek fordulópontjától az új baloldal felemelkedése határozza meg, az utólagos engedetlenség attitűdje azonban ettől függetlenül is általános érvényű.

A valószínűsítő szkepszis nemzedék számára a szkepszis általános okai és a gyorsan kiépülő *utólagos engedetlenség-struktúrái* egymást erősítő, mégis különmeműnek megmaradó hibrid egységet alkotnak. Mindenesetre különleges helyzetet teremtenek a szkeptikusok számára, mert szkepszisüket egy társadalmi magatartással is összekapcsolják, alkalmazzák rájuk az utólagos engedetlenség meghatározásait. Az „utólagosan engedetlen” társadalom *annyiban nem szkeptikus*, hogy minden erejével az utólagos engedetlenség attitűdjében hisz (erre az attitűdre nem terjeszti ki a szkepszist). Szkepszise már csak ezért sem áll saját lábakon. Ez nemcsak általánosan van így, de mind a konkrét társadalomban, mind pedig a konkrét folyamatokban is. Az „utólagos engedetlenség” attitűdje tehát nemcsak hogy nem eredendően szkeptikus, de nagyon is határozott. A körülménynek megfelelően igen hamar talál magának társadalmi politikai és filozófiai kiegészítéseket, így további elmélet vagy elméletek kristályosodásának pontjává is válik. Az *utólagos engedetlenség decizív*. A decizivitas nemcsak, hogy nem szkepszis, de éppen a szkepszis diametrális ellentéte. A szkeptikus nemzedék helyzete tehát különleges, ami filozófiai szempontból is különleges magatartásra kényszeríti. Az utólagos engedetlenség filozófiai és politikai nyomást gyakorol.

Marquard szkepticizmusának történeti beágyazása alapvetően megoldottnak tekinthető, a szóban forgó konkrét történelmi korszak fő tendenciái átfogó tendenciáknak is voltak tekinthetőek. Ez a folyamat nemcsak egy érzékeny filozófus számára, de minden német (európai) polgár számára is rengeteg áttételes problémával jártak. A valóban nagy problémáról szólva azt emelnénk ki, hogy – okkal vagy ok nélkül – az újbaloldal politikai megjelenése az akkori idősebb nemzedék számos képviselőjében a legkézzelfoghatóbban idézte fel a 30-as évek elejét. A magunk részéről ezt semmiképpen sem tartjuk adekvát érzékelési módnak, mindenesetre kétségtelen tény volt, amihez csak azt lehet hozzáfűzni, hogy *igen problematikus vállalkozás mások jövőre irányuló féltre tolni*.

Érdeklődésünk középpontjában az a két sajátos lépés, vagy filozófiai döntés áll, amelyek igénybevételével Marquard ebből az általánosnak tekinthető léthelyzetből eredeti filozófiát csinál. Az egyik lépés a *szkepticizmus ironikus ontologizálása*, amely rögtön erőteljesen különbözik is a szkepszis tipológiai-lag fontosabb változataitól. Egy ironikusan ontologizált szkepszis ugyanis már nem szkepszis, *de ironikusnak látszó kifejezéssel már maga a bizonyosság*.

Marquard másik lépése, amelynek ugyancsak távolabbra nyúló kihatásai is lesznek, a *hermeneutika* felé fordulás.

Ki kell térnünk a filozófus szakmán belüli különleges szerepére is. Most tehát Marquard szellemi arcélét szeretnénk megrajzolni, nem általánosságban, nem is az összes történelmi korszakon keresztül, de úgy, hogy pályafutásának két különböző korszakát úgy villantjuk fel, hogy megpróbálunk e két korszak világában választ találni az őt övező különös rokonszenvre, ami bizonyos korlátok között a karizmára is emlékeztet. Az első korszak (ismételjük, hogy nem foglalkozunk az azt megelőző és követő életműbeli folytonossággal) Németországban különleges filozófiai helyzet volt. Az akkori német helyzet legfontosabb mozzanatait emeljük ki. Ekkor két meghatározó esemény történik. Az egyik a *neomarxizmus* és azzal összekapcsolódó új baloldal lehanyatlása a 70-es évek közepén, a másik a posztmodern gondolkodásnak, különösképpen a posztmodern gondolkodás új stílusának felemelkedése. A 70-es évek közepén Marquardnak a szkepticizmust ontológizáló (és minden idegszálával a hermeneutika felé törekvő) gondolkodásmódja középpontivá tudott válni. Betöltött egy filozófiai vákuumot, ízlésesen elkerülte, hogy kárörvendővé váljon a neomarxizmus lehanyatlása miatt, miközben azt is lereagálta, hogy tudatában van annak is, miszerint nem más irányzatok, de hatalmas és részben tisztán történelmi fordulatok győzték le a neomarxizmust. Ez a mozzanat maga is erősítette a szkepszis általános hangulatát. Nem szorul magyarázatra, hogy mind a két történelmi fordulat hatalmas sebességgel erősítette meg a hermeneutika fontosságát is. A szkepszisnek és a hermeneutikának ez az egysége középpontivá tette Marquardot. Hozzá kell tennünk, hogy Marquard személyisége és stílusa ironikus és a német társadalom számára szellemes volt, tudatosan elvetette a lehetséges fordulatok tragikus értelmezésének lehetőségét. Marquard nagy pillanata, ebben a korszakban abban állt, hogy ő lett a német posztmodern filozófusa. Szkepszis és irónia, a filozófia kompetenciái elleni támadás szellemes önkritika nemcsak szeretetreméltóvá teheték, de valódi úrt is töltött be. Marquard következő nagy pillanata 1989 után következett el, amikor egy másik konkrét világtörténelmi fordulat állította őt ismét az érdeklődés középpontjába. Az ontológizált szkepszis magától értetődően ekkor is megtalálta nemcsak tárgyát, de minden addiginál erőteljesebb igazolását is. Hasonló történt ekkor is, mint a 70-es évek közepén, hiszen még több embernek vált majdhogynem egzisztenciális élményévé a világtörténelem fogalmának értelmetlensége. Szkepszis ennél csattanósabban nem igazolódhatott.

Két kiválasztott példánk nemcsak Marquard, de a szkepszis szempontjából is iránymutató. Azt is mondhatnánk, hogy a szkepszis újkori történetében, de talán a szkepszis egész egyetemes történelmében is ez lett a legsikeresebb

megvalósulás. Mindeddig elhanyagoltuk e téma szisztematikáját. Mindkét kiválasztott példánk ugyanis egy irányba mutatott: A szkeptikus beállítódás, a szkepticizmus egy tipológiai változata részben népszerűvé vált, részben a körülményekhez képest tökéletesen be is igazolódott egy világtörténelmi változás során. Nem tudjuk, hogy Marquard gondolkodása vagy a történelmi változás játszotta-e nagyobb szerepet. Amennyiben Marquard karizmája a gondolkodás és a történelmi fordulat közös eredménye, akkor a marquard-i filozófia teljes értelmezéséhez már nem lesz elég az immanens filozófiai eredmény, de differenciált történeti-tudásszociológiai elemzésre is szükség lesz. Az a tény ugyanis, hogy mindkét választott esetünkben a gondolkodók társadalma ilyen egyértelműen elfogadta Marquard szkepszisét, megrendítő erejű korjellemző mozzanat.

Marquard pozitív kompetenciájának, és ezzel filozófiai és kritikai üzenetének fontos összetevője, hogy bemutatja a filozófia történelmi mértékben növekvő inkompetenciáját (szaktudományos-szakmai hozzá-nem-értését). E folyamat végpontja végpontja egyben a szkepszis rekonstrukciójának is. Ennek az elméletnek (azaz: a filozófiai csökkenő kompetenciája) az érdemi részével az adott formában egyáltalán nem tudunk egyetérteni, miközben a filozófiára vetülő következményeinek kidolgozásában Marquard kétségtelenül egy sor bravúros jellemzést végez. Ez a, ha nem is felszínes, de mindenképpen a mindennapi tudat filozófia-képének médiumában mozgó történelemfelfogás elkerülhetetlenül csalódást okoz. Marquard ugyanis a filozófia feltételezett jelenkori inkompetenciáját a filozófiának a történelmi hagyomány sodrában megfogalmazott három hatalmas ígéretével magyarázza. Ezen ígéretek be nem tartása vezetett Marquard szemében a kompetenciák elvesztéséhez.

Amire most összpontosítani szeretnénk, az nem megközelítés általános színvonala, de annak felszínessége, az elmélyültség olyan hiánya, amelyet egy Marquard-szintű filozófustól nem várnánk el. Tünetértékű jelenség ez, hiszen nemcsak Marquardra, de akkor már egész korára is jellemző, hogy a filozófia fejlődésének leglényegesebb vonásairól egy ennyire laza, a szorosabb tudományos követelményeknek ilyen mértékben meg nem felelő, egyidejűleg azonban mindennapi tudatba már akkor mélyen *belemediatizált* képeknek megfelelő elméletet alkot. A „hatalmas ígéretek” kiválasztása már eleve problematikus (a filozófiai esetleges kompetenciavesztése igen sok eltérő kauzális sor önálló vagy egymással kereszteződő eredménye lehet, a három ígélet kiválasztása ezért majdnem népmesei elem, annyira nem lehet valódi eredet).

A tipológia pozitív oldala három, s rögtön az emberiség egészére vonatkozó ígélet, amely ígéretek Marquard egyébként „kihívások”-nak nevez. Ezek a *szoterológiai*, a *technológiai* és a *politikai* kihívás. E kihívások pusztá felsorolásával meg is elégedhetnénk, hiszen a megfogalmazások absztrakciós szintje,

a jelzett összefüggések univerzális kiterjedése, történelmi dimenzióik sokszoros tisztázatlansága és kidolgozatlan fogalmi mezo-szintje bármiféle részletes bírálatot feleslegessé is tehetne. Egy valóban szeriöz bírálattal abba a komikus helyzetbe kerülnénk, hogy Marquard kidolgozatlan elméleteinek részleteit a szerző helyett a kritika teljessége érdekében mi dolgozzuk ki, hogy azután ugyancsak mi bírálhassuk is. Ez túlzottan igen nagy szívesség lenne.

Az első kihívásba átforduló filozófiai ígéret *üdtani*, azaz szó szerint véve is a filozófiának azt a kihívását jelöli, hogy az emberiséget az üdvösség állapotába vezesse. Az, hogy ennek a kihívásnak a filozófia mindeddig nem tudott eleget tenni, nem csodálkozhatunk, azon viszont annál inkább, hogy a filozófia a maga szoteriológiai kihívásának azért ne tudott volna eleget tenni, mert útján a kereszténységgel találkozott, amely azután legyőzte őt az üdvösség megértésének feladatában. Ezzel Marquard egyszerre két dolgot is mond. Közvetetten kifejti, hogy a kereszténység elvezette az emberiséget az üdvösségbe, miközben ezzel a filozófia első kompetenciavesztését is néven nevezheti. A *második* kompetencia Marquardnál a technológia. Ez követelte meg a filozófiától, hogy vezesse el az emberiséget a számára hasznos tudományok birtokába. E kihívás megfogalmazásakor feloldhatatlan ellentét keletkezik filozófia és tudomány között. A filozófia nem, a tudomány pedig véglegesen volt képes megoldani ezt a kihívást (azaz a hasznos tevékenységek tudását a technológián keresztül). Marquard itt teljesen figyelmen kívül hagyja a filozófia csak az újkorban is több évszázados harcát a tudományos kutatás szükséges feltételeinek kiharcolásáért a kísérletezés módszertanától a gondolat szabadságáig. Tudomány és filozófia ilyen indirekt, de kizárólagos szembeállításra önmagában is leértékeli ezt a tipológiát.

Marquard, miután röviden felvázolta nemzedékének történelmi és filozófiai kiindulópontját, mindebből az *egyén léthelyzetének* jellemzéséhez jut el. Látszólag ez az átmenet különösebb problémák nélkül meg is tehető, valójában azonban, mint látni fogjuk, feloldhatatlan ellentmondásokhoz vezet. Ez a végesség Marquard számára elégségesnek bizonyul ahhoz, hogy az akkori jelen és az akkori közelmúlt összes jelentékeny nagy történelmi ígéretétől elbúcsúzzon. Ha azonban némi megengedő attitűddel közeledünk ehhez a helyzethez, felismerhetünk abban egy olyan konkrét értelmiségi hangulatot, amelyről vagy vannak történelmi forrásaink, vagy amiről el tudjuk fogadni Marquard erről adott ábrázolását. Ebben az összefüggésben még az ő korjellemzésének egy-két vonásával is egyetérthetünk, elsősorban a valóban éles vonásokkal megrajzolt úgynevezett „utólagos türelmetlenség” (vagy „engedetlenség”) jelenségének leírásával. Maga az eljárás azonban mégis elfogadhatatlan.

Fel kell mutatnunk azt az *archeológikus* szálát is, amely Marquardnak ezt az eljárását annyira közel hozza a későbbi évtizedek értelmiségi és kvázi-értelmiségi mentalitásához is. Ahhoz, amit bizonyos *teoretikus kijelentésként megjelenő (de teoretikusan nem igazolt) általános igazságok* kormeghatározó uralmának neveztünk. Az ilyen kijelentéseknek nagyon is meglehet a maguk igazságtartalma, s ettől függetlenül nem állják ki a szó szorosabb kritika vizsgáját. Ezzel egyben azt is mondjuk, hogy ezek a kijelentések *megfelelően hordozhatják az úgynevezett részleges szkepszist, de semmiképpen sem hordozhatják a valóban legitim, mert szükségszerű kételyt.*

Ebben a történelmi pillanatban, amikor tehát Marquard a végső életérzéséből egy olyan perspektívát formál, amelynek szilárd kisugárzó ereje ahhoz is elég erős lehet, hogy, a kor legnagyobb filozófiai és nem-filozófiai ígéreteit is szinte semmivé tegye, pontosan úgy jár el, ahogy azoknak a kijelentések az értelmezése történik, amelyekből kiindultunk. Hogy Marquard maga mennyire át is vált a filozófiai megalapozásnak illetén érzületi változatára, terminológiája mindennél egyértelműben bizonyíthatja. Bizonyos kettősségek „tarthatatlansága”-ról, korszakváltásról, a tendenciák fordulatáról beszél. Egy kijelentés igazsága nem függ „tendenciák fordulatát”-tól, hiszen a tendenciák gyakran elkövetik azt az illetlenséget, hogy később megfordulnak. A hetvenes években például mindenki annak a „tendencia”-nak hitt, hogy a nyugati ember örök időkre gazdag lesz és társadalmilag biztos körülmények között fog élni.

Természetesen egy irodalmi lap hasábjain a legnagyobb megértéssel, sőt akár még empátiával is követhetnénk egy filozófus érzületének illetén nyilvános változásait. Más oldalról azonban minden okunk meg van arra is, hogy kapkodjunk a fejünket. Hogy lehet, hogy egy ennyire szeriöz filozófus, mint Marquard, a részleges szkepszis komolyabb vizsgálatnak alá nem vetett teoretikus színezetű kijelentéseit érdemileg egy filozófia (s ezzel természetesen az egész filozófiai szkepszis) megalapozásának tekinti. Minden értelmiséginek joga van változtatni érzületeit a világ megértő feldolgozásakor, de senkinek sincs joga ahhoz, hogy a filozofálás érzületének (*saját filozófiai érzületeinek!*) spontán vagy kontextuális változásaiból önálló filozófiai paradigmát keverjen ki. Ez a filozófiai kommunikáció egészében mégsem érvényesül teljesen, hiszen Marquard valóban filozófiai következtetéseket von le az új érzület kifejezésekor, amit azonban kifejtett formalizmusokkal mégsem fejez ki. Ez azt jelenti, hogy ennek az üzenetnek a befogadását már előre felkészített olvasók recepcióis folyamata kell, hogy befejezze.

A 2023-as perspektívából visszapillantva nem lehet eléggé csodálkozni azon, hogy az önmagát végesként definiáló filozófus érzületének illetén megváltozása milyen hatalmas tektonikus változásokat volt képes végbe vinni. Amiről ugyanis eddig kifejtett módon szó volt, az annak a generációnak a

hiteles történetére utalt, amelyet Schelsky dolgozott fel. A konkrét utalásokat, az akkori újbaloldali filozófia történetileg ugyancsak hiteles felidézését az *utólagos türelemtelenség*, vagy akár az *elkésett forradalmiság* terminusaival illelhetnénk. Mindebből kikövetkeztethetjük, hogy az eredeti, az előjelek nélküli szkepszis ideológiai szempontból valóban nehezebb helyzetbe került. Az *egyik oldalon* az új baloldal részéről kivételes erővel színre lép egy *új intolerancia* (az új baloldal önálló elemzését e helyütt nem végezhetjük el). Az első ideológiai változás tehát az eredeti szkepszis attitűdjének átalakulása, azaz a szkeptikus generáció eredeti arculatának ezt követő szükségszerű módosulása. A nemzedék világtörténelmi sorsából következő szkepszisnek újra kell fogalmaznia magát. Választania kell az újbaloldal gerjesztette újabb és újabb filozófiai alternatívák között. Lehetséges lehet egy-egy új irányzat elfogadása vagy elutasítása, s ami még ennél is fontosabb, még az eredeti szkepszis olyan irányú módosulása is, amely immár az újbaloldal iránti szkepszist is felveszi a maga tartalmi közé. Nem sokkal egyszerűbbek az ideológia baloldal változásainak erősebb politikai következményei sem.

A kor konkrét viszonyaiból következik, hogy az újbaloldal demokratikus és ugyanakkor hatalomkritikai elvárásokkal lépett fel. Belenyúlt a demokratikus politikai rendbe, de még erősebben nyúlt bele a demokratikus hatalmat eszméileg legitimáló erőviszonyokba. Ebből a szempontból nem játszhatott különösebb szerepet, hogy az újbaloldal nem fordított különösebb figyelmet a létező szocializmus világára, hiszen a Vasfüggönynek a Keletet a Nyugattal szembeállító árnyéka a keleti országokra fordított különös figyelem nélkül is rávetítette árnyékát ezekre a viszonyokra. Mindebből világosan rekonstruálható mindaz, ami Marquard érzületét a filozofálásról meghatározta. Ezt az érzületet lehet igen tragikusnak vagy kevésbé tragikusnak, lehet igen komplexnek vagy akár majdhogynem transzparensnek is tekintenünk, semmiképpen sem indokolható azonban, hogy ezekből a konkrétumokból végül egy valójában univerzális (holisztikus) szkepszis körvonalazódjon.

Az univerzális szkepszis ebben az összefüggésben végbemenő felemelkedését már ekkor instrumentalizálásnak, kompromisszum-keresésnek és többé-kevésbé olyan illegitim kiútkeresésnek tekintjük, amely ki akar hátrálni a konkrét helyzetből származó végérvényes és egyértelmű ideológiai és politikai döntések elől. *Két ilyen döntés releváns:* az egyik az újbaloldal teljes, érvekkel alátámasztott és minden lényeges pontra kiterjedő konkrét kritikája, a másik a politikai demokrácia és a hatalmi legitimáció kérdéseiben való konkrét állásfoglalás, hiszen az önként választott végesség filozofáló kiindulópontja az univerzális szkepszis mindkét érvényes állásfoglalását lehetetlenné teszi.

Gondolatmenetünkben több szintje is megfogalmazódik annak a megközelítésnek, amit *érzési hozzáállásnak* neveztünk. A megközelítés eklektikus sokféleségét, összes egyenetlenségét eltakarja *Marquard* elemzésének sokszínű virtuóizációja, amely maga is önálló elemzést igényel, s mint filozófiai beszédmód, akár még függetleníthető is lenne az új szépségszisztematizációtól. Élesen látó kritikai megjegyzései egy sor találó filozófiai és társadalmi diagnózissal kapcsolódnak össze. *Ez a specifikus összekapcsolódás minden bizonnyal Marquard nagy hatásának igazi alapja.*

A filozófiai pillanat egyedülálló, és egyben igen komplex is. A művészi szintre emelt, szinte költői és szépirodalmi mélységű filozófiai ideológiakritika *Marquard* korában ugyanis a *Frankfurti Iskola* mindenki mástól eltérő szellemi szabadalmának számított. Ez a frankfurtiánus ideológiakritika majdhogynem függetlenné is vált a többi filozófiai tartalomtól, még a diszkusszióban teljes joggal benne rejlő, a felszínen elhallgatott, a mélyben azonban annál fontosabbá váló marxista problematikától, sőt, még a baloldaliságtól is. A filozófia számára ebben a pillanatában az ideológiai kultúra, ha tetszik az *ideológiakritika művészete* önálló filozófia értéknek, a filozófiai minőség kritériumának számított. Két magas szintű ideológiakritika áll tehát szemben egymással, és végül ezt a fegyvert *Marquard* azok ellen fordította, akik ezt a módszert kitalálták, azaz a Frankfurti Iskola hegemoniája ellen. Nem kétséges, hogy *Marquard* sikerének, futólag érintett karizmájának az is döntő oka volt, hogy a sikerük csúcsán álló frankfurtiakkal szemben egy azokkal politikai és érzési szempontból ellentétes irányú ideológiakritikát fogalmazott meg. Ez a mozzanat nagyban segített elfogadtatni a *Marquard*-i szépségszisztematizációt is, az ideológiai csillogás mögött szinte jelentéktelenné vált, hogy az elméleti telitalálatok mely tárgyra is irányulnak. Felesleges bizonygatni, hogy a frankfurtiak ideológiakritikai munkássága nem egy új szépségszisztematizációjára törekedett, jóllehet a dolgok legmélyén Adornoék filozófiájában is megjelennek egy feltáratlan szépségszisztematizáció körvonalai. A kor nagy filozófiapolitikai küzdelmében mindenestre meghatározó tényezővé nőtte ki magát, hogy a másik oldal (*Marquard*) hirtelen fel tudta mutatni azt a képességét, hogy rendelkezik ő is az egyik oldal (Frankfurti Iskola) legveszedelmesebb fegyverével.

Marquard egy konkrét kor érzületét, egy intellektuális jelenséget vesz célba a differenciált ideológiakritika fegyverével, hogy ezeket azután egy általános szépségszisztematizációjává tegye meg. Ezt a szépségszisztematizációt azután *valamennyire kiemeli a maga általánosságából, és gondos műveletekkel hozzá igazítja a Szövetségi Köztársaság általa fontosnak tartott filozófia szükségleteihez.* Ez a lépés önmagában is figyelemreméltó. Egy univerzális, az egyetemes szkeptikus hagyománynak megfelelő szépségszisztematizációt hozza a kor hétköznapi szükségleteihez (mintegy *partikularizálja azokat*). *Legyengíti* az univerzális

szkepszist - igazi ideológusként - mondván, hogy amennyiben ez a szkepszis túlságosan univerzálissá sikerülne, ezzel esetleg – akaratlanul - saját filozófiai ellenségeinek segíthet, amennyiben saját univerzálisnak megmaradó kételkedése elősegítheti akár olyan irányzatok sikerét is, amelyeket totalitáriánusnak tart (itt nyilván az újbaloldaltól van szó). Ezt a nem mindennapi művetet *Marquard* sikeresen oldja meg. Hívei nem is veszik észre azt az ellentmondást, ami egy univerzálisnak induló szkeptikus filozófia és annak utólagos, konkrét-aktuális, partikuláris politikai „méretre vágása” között fennáll.

Az immár éretté váló *marquardi* szkepszis első számú tézise az, hogy a valóság nem felel meg elvárásainknak, hogy azután erre a tézisére ráépüljön a második tézis, hogy vajon egyáltalán megfelelhet-e a valóság a mi elképzeléseinknek, s ezután erre jön az a harmadik hozzáállás, hogy vajon mit kell tennünk akkor, ha arra az eredményre jutunk, hogy a valóság nem felel meg az elképzelésünknek, és nem is felelhet meg azoknak. Hogyan néz ki akkor az igazi szkepszis?

Ugyanezt a kérdésfeltevést a korszak elfogadta legitim szkepszisnek. Teljesen világos azonban, hogy *Marquard* egy konkrét társadalmi csoport konkrét viselkedését jellemzi és általánosítja, amivel ideológiai frontot nyit és áttételesen politikai harcba is fog. Ez a szkepszis nem, hogy nem univerzális, de jószérével még csak nem is részleges, hanem konkrét partikuláris.

Marquard már-már képes elhitetni, hogy mindaz, amit korábban (intellektuális) érületi elemeknek neveztünk, közvetlenül feljogosít egy filozófiai pozíció elfoglalására is. A mindenkori konkrét alappozíciót számos helyen színesíti, történelmileg differenciálja és az érületekben lecsapódó elemekkel társítja. Akkor ugyan még nem vált divatfogalommá a *narráció*, illetve a *narrativitás*, de ezen érületi szkepszis végső eredőjéhez immár egy tisztességes elbeszélés-sorozat vezet el, amelynek eredménye látszólag mégis filozófiai. Csak részletes odafigyelés után válunk azután képessé annak felismerésére, hogy ez az úgynevezett filozófiai végeredmény nem lehet alkalmas egy filozófia megalkotására. Kezdődött ez az elbeszélés a szkeptikus generáció történelmi felidézésével, majd folytatódott az újbaloldali filozófia felemelkedésével, amelynek türelmetlenségét *Marquard* olyan szélesebb jelenség felidézésével magyarázza, amelyből másokat, de önmagát sem veszi ki. E mozzanat önmagában rendkívül értékes, és egyben jó példája *Marquard* azon filozófiai szociológiájának is, amellyel maga is nagy sikert aratott. Ez a jelenség, az *utólagos engedetlenség*, ami valóban a második világháborút követő korszak egyik vezető társadalomlélektani és szociológiai mozgatója. Az 1945 utáni korszakok visszapillantásában *mindenkiben* fájdalmas élességgel vetődött fel az a diagnózis, hogy a világtörténelmi tragédiában sorozatban hagyták kihasználatlanul az engedetlenség és a lázadás lehetséges pillanatait. Ideáltipikusan

tiszta, pszichológiai áttételek során semmiféle magyarázatra nem szoruló módon aránytalanul felerősödtek a *tragédia után* az engedetlenség összes lehetséges formái, hiszen nyilvánvaló kompenzációs motívumok alapján kiéleződött az érzékenység az engedetlenség elmulasztásának a jelenben is negatív lehetséges következményei iránt. *Így adódott össze immár a békés (!) jelenben a lehetséges engedetlenség összes alkalmának agresszív (!) teljesésre törekvő kihasználása.* Ez az utólagosan maximálisan érvényesített engedetlenség kezdett hozzá az 1945 utáni történelem számos viszonylatának kialakításához. *Marquard*nak teljesen igaza van az utólagos engedetlenség jelentőségének megállapításában, de az utólagos engedetlenség döntő szerepének kimutatásában még az új baloldali filozófiában is. Miközben örömmel ismerjük el ezt a teljesítményt, semmiképpen sem gondolhatjuk, hogy önmagában ez a tényező meghatározó szerepet játszhat egy székepszis-paradigma kialakulásában. Maga *Marquard* is halad azonban tovább, és a valóságos filozófiai érzületek konkrét alakulásából egyre újabb elemeket emel ki. Innentől fogva ugyanis a *filozófia* és a *valóság* egymásnak való megfelelését kezdi vizsgálni.

Ez a helyzet nagyon hasonló az előzőhöz. A valóság megfelelése egy filozófiának, illetve egy-egy filozófia képessége arra, hogy a valóságot magába fogadja, nyilvánvalóan alapkérdés. A valóságnak való megfelelés, mint kritérium, azonban *ebben a nem-egzakt formában* nem fundamentális filozófiai kérdés, de intellektuális formula, amely ezért megmarad jogos érzületi, azaz tartalmi elemnek. Ez a gondolati minta, sémának is nevezhetnénk, láthatóan a marxizmusból jön át *Marquard*hoz. Ezen a ponton talán már maga *Marquard* is elhiszi, hogy az intellektuális-érzületi elemek közvetlenül fundamentális-paradigmatikus hatalomra tehetnek szert. Az azonban, hogy érzületem és vélekedéseim szintjén miként viszonyulok a világ folyásához, közvetítések nélkül nem alapozhatja meg szisztematikus filozófiai álláspontomat. *Marquard*nál a gondolamenetnek ez a fázisa azonban már a végső filozófia álláspont elfoglalásához vezet. A filozófia és a valóság egymásnak való meg nem feélése, amit *Marquard* minden megengedő gesztusa ellenére is még mindig az ellenfél „utólagos engedetlenség”-ének számlájára ír, a filozófia, minden filozófia, kozmikus válságának víziójává szélesedik. Ezzel észrevétlenül is már *Marquard* új szkeptikus filozófiájának birodalmában járunk. Az utólagos engedetlenség elvárásai túlzottak, a valóság felszabadításának elemei a politikában korlátozottak, az utólagos engedetlenség kompenzatív karaktere egyre láthatóbb, a szellemi kultúra megváltó hatásában reménykedő elvárások egyre túlzottabbak.

Az utólagos engedetlenség attribútuma észrevétlenül kiterjed tehát a filozófia egészére. Nem lehet csoda ezek után, hogy az ebben való csalódás után a

filozófiába vetett abszolút remény is megtörik. Az abszolút remény abszolút csalódásnak is átadhatja a helyét. Jóllehet az utólagos engedetlenség társadalomlélektani szempontból az egész német társadalomra jellemző, de az semmiképpen sem igaz, hogy az újbalsoldali filozófián kívül még oly sok más filozófiára is jellemző lenne. *Marquard* ezért a filozófia érzelmi véleményeinek *teljes körét* leírja, amelynek végén egy új szkepszisnek kell feltűnnie. Ez a gondolati kör nem a társadalmi kör leírása, nem is egy szisztematikusan megalapozott filozófia értékelése, de a valóság leírása egy sajátos intellektuális-érzelmi perspektívából, abból, amit az imént *utólagos engedetlenségnek* nevezünk. Ez nemcsak legitim perspektíva, de olyan összefüggés is, amelynek kreatív rekonstrukciója *Marquard* nagy erénye. *Ettől azonban az érzelmi perspektívából kirajzolódó gondolati ív nem lesz sem filozófiai elemzés, sem öntörvényű valóságértelmezés.* *Marquard*nál márpedig erről lesz szó. A filozófusnak kétségbe kell esnie, be kell látnia saját kompetenciájának határait, meg kell szabadulnia saját szerénységtelenségétől, és szükségszerűen el kell vezetnie a szkepszis fordulathoz. Innentől fogva *Marquard* már új világban érzi magát: a szkeptikus filozófiát az azt megalapozó összes bizonyítékával együtt minden filozófusra nézve kötelezőnek tekinti. Megalapozottnak gondolja, hogy ítélkezik. Egyéni és diszciplináris attitűdváltozásokat ír elő. Feltáratja az illúzió képességének csökkentését, a látszólag isteni szuverenitás redukcióját és egy olyan szerves magatartás kialakítását, amelyet a végesség filozófiájának nevez. A végesség mint attribútum és mint követelmény összefoglalja *Marquard* szkepszisét.

Az érzelmi- s véleményközpontú filozofálás pótolni látszik a valóságos filozófia megalapozását. *Marquard* szkepszise egyre erősebben hipertrofikus fejlődési fokozatokon megy keresztül, egyre általánosabb érvényű. Ezért egyre nagyobb igényekkel lát hozzá hegemonná válásának kialakításához.